

УДК 930

THE PROBLEM OF CORRUPTION AND BRIBERY IN FINANCIAL AND CREDIT-BANKING INSTITUTIONS OF UKRAINIAN PROVINCES OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

ПРОБЛЕМАТИКА ЯВИЩ КОРУПЦІЇ ТА ХАБАРНИЦТВА В ФІНАНСОВИХ ТА КРЕДИТНО-БАНКІРСЬКИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

Burylov K.V. / Бурилов К.В.*postgraduate student of the Department of history, archaeology and tourism/
аспірант кафедри історії, археології та туризму**Юридичного факультету/Faculty of Law**ORCID 0009-0006-0766-6341**VOLODYMYR DAHL EAST UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY**Kyiv, 17 John Paul II street, 01042**Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
Київ, Іоанна Павла II 17, 01042*

Анотація. У статті розглянуті конкретні випадки корупційних явищ та фінансових махінацій серед власників кредитно-банкських установ та державних чиновників. Підкреслено, що новою проблематикою постають вивчення міжособистісних відносин у створюваних корупційних схемах. Наведені факти дозволяють характеризувати ці випадки як типові. Стверджується, що наведені явища досліджуваного періоду мають свої прояви і в наступних історичних періодах та проявляються в сучасності. Проаналізовано загальні фактори, які сприяли типовості випадків фінансових махінацій у кредитно-банкських установах українських губерній Російської імперії в першій половині XIX – початку XX століть.

Ключові слова: корупція, хабарництво, фінансова система, кредитно-банкські установи.

Вступ.

У сучасній українській історіографії серед багатьох наукових праць істориків, є ті, в яких висвітлена проблематика корупції серед чиновників державних установ українських губерній Російської імперії другої половини XIX століття. В небагатьох наукових доробках навіть проаналізоване ставлення широкого кола літераторів, журналістів та громадських діячів до цього негативного соціального явища. Але необхідно зазначити, що суто географічно аналіз ситуації корупційних явищ в сучасних наукових працях переважно охоплював землі Правобережної України, а увага акцентувалась майже виключно на корупції серед службовців адміністративно-чиновницького апарату управління губерніями та правоохоронних органів.

Одна із найважливіших економічних подій XIX століття в історії Російської імперії – це промислова революція, зокрема її найінтенсивніша фаза, яка включала в себе період з 1890 по 1917 роки, тобто другу половину XIX – початок XX століття. Промисловий переворот супроводжувався активною індустріалізацією економіки, розвитком важкої і вугледобувної промисловості, появою фабрик, заводів, а також інтенсивним прокладанням мережі залізниць.

Соціально-економічні перетворення українських губерній Російської імперії другої половини XIX – початку XX століть визначались активним переходом суспільства від феодальних до капіталістичних відносин, що характеризувалися формуванням та активним розвитком кредитно-банківської системи імперії. Сучасні українські дослідники, як, наприклад, В.В. Шевченко, акцентували свою увагу на ґрунтовному дослідженні особливостей законодавства стосовно банкірських установ[1,2]. Але тематика випадків корупції та хабарництва в кредитно-банкірських установах розглядається побіжно. Особливо це стосується відносин банкірів та інших учасників, які вступали у нові міжособистісні відносини, що дозволяло створювати досить впливові корупційні схеми. Ці явища якраз і породжують при своєму вивченні нову проблематику, яка не знайшла відображення в сучасних наукових дослідженнях.

Отже, при аналізі явищ корупції серед адміністративно-чиновницького апарату українських губерній Російської імперії другої половини XIX – початку XX століть виникає гостра потреба також приділити увагу вивченню нових тем нової проблематики корупції та хабарництва в кредитно-банкірських установах. Це і виступає головною метою даної статті, яка започаткує більш всебічне репрезентування картини наслідків негативного впливу корупційних та хабарницьких явищ на суспільство та економіку українських губерній та Російської імперії в цілому.

Основна частина.

Для кращого розуміння особливостей корупційних процесів у кредитно-банківській системі українських губерній Російської імперії другої половини XIX – початку XX століть, необхідно дослідити явища корупції та хабарництва на конкретних випадках.

Одним із таких показових прикладів може слугувати випадок фінансових махінацій, що стали відомими широкій публіці в 1889 році, стосовно банкірських контор Кана та Мусатова, які займалися торгівлею на виплату білетами внутрішніх виграшних позик. Зазначені власники банкірських контор зникли разом із грошима обурених вкладників[3, с. 134].

Такі факти, як показують наші дослідження (К. Бурилов – автор), знаходяться в державних архівах Київської, Одеської, Миколаївської та Харківської областях. Вони будуть проаналізовані і узагальнені в наступних наукових статтях та на конференціях.

При обробці архівних матеріалів та періодичних видань досліджуваного періоду особливу увагу було приділено вивченню статей в періодичних виданнях того часу. Так, про фінансові махінації Кана 23 лютого 1889 року була опублікована дуже цікава стаття у випуску № 4665 газети «Новое время», під назвою «Грабители», в якій детально розповідалося про вищенаведений випадок [4].

Варто зазначити, що автор згаданої статті не просто інформував читача про деталі махінації, а й ще створював потужний антисемітський фон, надмірно акцентуючи увагу на єврейському походженні банкіра, у вигляді провокативних формулювань, типу того, що банкір єврей збирав гроші саме з «русской публики». Звичайно, що етнічне походження ошуканих вкладників ніхто не

з'ясовував. Можна зробити обґрунтований висновок про те, що автори таких статей ставили собі за мету не просто інформувати читача про подібні випадки, а також підігрівали антисемітські настрої широкого народного загалу імперії, що в майбутньому втілювалося у вигляді страшних погромів та вбивств ні в чому невинних людей. Таким чином, навіть ця стаття та її аналіз розширює проблематику корупційних явищ крізь призму розгляду міжособистісних відносин учасників корупційного процесу.

Необхідно зазначити, що банкірська діяльність до кінця 1880-х років не розглядалась як кредитна, тому для організації подібного роду установ не вимагалось затвердження статуту та публічної звітності про операції. Взагалі, власники таких банкірських контор викупували, як купці, спеціальні свідоцтва, в яких зазначався вид економічної діяльності та білети, що надавали право володіти таким підприємством [5, с. 133].

Розвиваючи тезу про розширення проблематики можна додатково наголосити на обставині, яка впливає з матеріалів статей періодичних видань та свідчить про те, що відсутність контролю з боку держави за такими приватними торгово-кредитними організаціями, які відігравали головну роль в фінансово-економічному житті імперії, створювало умови для майже безперешкодної діяльності фінансових шахраїв різного роду [6, с. 45]. Підтвердженням цього є той факт, що дослідниця В.В. Шевченко в одній із своїх праць зазначає, що з середини 80-х років до Міністерства фінансів почали надходити численні скарги про зловживання банкірських домів і контор та їх участь у спекуляціях, водночас це також є вимогою для розширення наукової проблематики про корупцію та хабарництво.

Неможливо не звернути увагу на один із показових прикладів складного взаємозв'язку корупційних схем пов'язаних з діяльністю представників адміністративно-чиновницького апарату управління імперії та банкірами, а саме мова йде про голову Департаменту державної економіки Державної ради та міністра фінансів з 27.10.1880 по 06.05.1881 рр. Олександра Агейовича Абазу, який підтримував тісні стосунки з одеським банкірським домом Рафаловичей. Абаза навіть буквально називав Олександра Рафаловича «мій банкір» та надавав йому різного роду доручення як, наприклад, продаж продуктів із власних маєтків, що також є молодослідженою проблемою корупції та хабарництва.

На нашу думку (К. Бурилов – автор) приводом для розширення проблематики постає найодіозніший випадок фінансових махінацій пов'язаний із введенням золотого грошового обертю на основі девальвації кредитного рубля. В 1890 році у зв'язку із хорошим врожаєм почав підвищуватися курс кредитного рубля, який постійно коливався в залежності від біржової гри та розмірів торгових операцій Російської імперії закордоном. У зв'язку з цим міністр фінансів І. О. Вишнеградський скуповував золото та вів гру на пониження рубля, щоб стабілізувати його на певному рівні. Дізнавшись про таку політику міністра фінансів, Абаза вирішив скористатися обставинами на свою користь заради збагачення. Він прийняв участь у грі на пониження рубля та залучив до неї О.Ф. Рафаловича, останній не знав про секрети даної біржової гри, тому після підвищення курсу рубля та викликаних цим величезних збитків, вирішив грати

на підвищення рубля за власні кошти, але в цей момент курс рубля почав падати, в результаті чого Абаза не тільки відіграв всі свої гроші назад, а ще й заробив 900 тисяч рублів, але сам банкір Рафалович розорився. Але О. А. Абаза не залишив «свого банкіра» в скрутній ситуації та через міністра фінансів імперії Вишнеградського домігся фінансової допомоги для Рафаловича [7, с. 189-192].

Досліджуючи кредитно-банківську систему Російської імперії в добу промислової революції, неможливо не звернути увагу на принципи фінансування будівництва залізниць імперії. Зокрема, необхідно зацентувати увагу на такому факті, що приватний капітал в будівництво залізниць не вкладався. Тому, для того, щоб заохотити інвесторів вкладати гроші в будівництво нових залізниць, держава гарантувала виплачувати з власної казни 5% дохід на вкладений капітал, у тому разі, якщо прибуток був би менше вкладених фінансів [8, с. 4]. Це призвело до того, що власники залізниць особливо не переймалися їх прибутковістю, оскільки знали, що завжди отримають дотації від держави. Зазначений факт став головною причиною абсолютної нерентабельності залізниць Російської імперії. Бюджетних коштів просто не вистачало на виплату дотації всім залізницям, що сильно бентежило їх власників [9, с 13-16]. Саме для того, щоб отримати необмежений доступ до бюджетних коштів, власники почали запрошувати до ради директорів своїх залізничних компаній найближчих родичів імператорської сім'ї, що дуже швидко почало впливати на перерозподіл державних коштів, списанню боргів та, як наслідок, призвело до величезних масштабів корупції та хабарництва в даній сфері. Зазначені факти суттєво гальмували економічний розвиток українських губерній Російської імперії.

Висновок. Дослідивши факти корупції та хабарництва в кредитно-банківських установах українських губерній Російської імперії другої половини XIX – початку XX століття можна з впевненістю зазначити, що перелічені випадки мали типовий характер. Зазначені явища хабарництва та корупції негативно впливали на економіку українських губерній Російської імперії, сповільнювали перехід суспільства до капіталістичних відносини та економічне зростання, робили залізничні компанії імперії нерентабельними.

Вивчення особливостей корупційних явищ кредитно-банківських установ та методів протидії їм особливо в теперішній час, коли промисловість індустріальних регіонів України зруйнована, видобувна промисловість, енергетика та логістика зазнали значущих втрат, а українське суспільство зіштовхнулось із проблемою трансформації національної індустріально-аграрної економіки в економіку третинного сектора виробництва, тобто де основою виробництва буде логістика, сфера послуг та сучасні наукові технології. До речі, через подібні глобальні соціально-економічні трансформації українці вже проходили в середині XIX (промислова революція) та на початку XX (індустріалізація) століть.

Саме тому розширення дослідження проблематики визначається своєю актуальністю та життєво-практичною значимістю цієї проблематики, оскільки протягом свого існування як держава, або в державних утвореннях на українських землях був накопичений визначний досвід з її вирішення, елементи якого можливо використовувати на сучасному етапі.

Література

1. Шевченко В. В. Соціально-правовий статус банкірів і банкірських установ Півдня України першої половини XIX ст. *Український історичний збірник*. 2006. № 9. С. 124–131.
2. Шевченко В. В. Підприємницька діяльність банкірів Півдня України (XIX – поч. XX ст.) : окремі аспекти. *Проблема історії України XIX - початку XX ст.* 2008. № 14. С. 88–96.
3. Шевченко В. В. Правове регулювання банкірської діяльності у підросійській Україні (кінець XIX - початок XX ст.). *Український історичний збірник*. 2008. № 11. С. 134.
4. Новий час, 1889. *BnF Gallica* (Галліка - онлайн-бібліотека Національної бібліотеки Франції). URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t56105895> (дата звернення: 19.12.2024).
5. Шевченко В. В. Правове регулювання банкірської діяльності у підросійській Україні (кінець XIX - початок XX ст.). *Український історичний збірник*. 2008. № 11. С. 133.
6. Дружкова І. С. Правові умови розвитку кредитно-банківських установ в 1860-70-х рр. XIX ст. на півдні України. *Інтелекція і влада. Серія: Історія*. 2005. № 5. С. 45.
7. Вітте С. Ю. *Спогади. Дитинство. Царювання Олександра II і Олександра III. (1849 - 1894)*. Ленінград, 1924. С. 189–192.
8. Антонович А.І. *Держава і залізниці*. Київ, 1885. С. 4.
9. Кислинський Н. А. *Наша залізнична політика*. С.- Петербург, 1902. С. 13–16.

Reference

1. Shevchenko V. V. Sotsialno-pravovyi status bankiriv i bankirskykh ustanov Pivdnia Ukrainy pershoi polovyny XIX st. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*. 2006. № 9. S. 124–131.
2. Shevchenko V. V. Pidpriyemnytska diialnist bankiriv Pivdnia Ukrainy (XIX – poch. XX st.) : okremi aspekty. *Problema istorii Ukrainy XIX - pochatku XX st.* 2008. № 14. S. 88–96.
3. Shevchenko V. V. Pravove rehuliuвання bankirskoi diialnosti u pidrosiiskii Ukraini (kinets XIX - pochatok XX st.). *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*. 2008. № 11. S. 134.
4. Novyi chas, 1889. BnF Gallica (Gallika - onlain-biblioteka Natsionalnoi biblioteki Frantsii). URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t56105895> (data zvernennia: 19.12.2024).
5. Shevchenko V. V. Pravove rehuliuвання bankirskoi diialnosti u pidrosiiskii Ukraini (kinets XIX - pochatok XX st.). *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*. 2008. № 11. S. 133.
6. Druzhkova I. S. Pravovi umovy rozvytku kredytno-bankivskykh ustanov v 1860-70-kh rr. XIX st. na pivdni Ukrainy. *Intelihtentsiia i vlada. Seriia: Istoriia*. 2005. № 5. S. 45.
7. Vitte S. Yu. Spohady. Dytynstvo. Tsariuvannia Oleksandra II i Oleksandra III. (1849 - 1894). *Leninhrad*, 1924. S. 189–192.
8. Antonovych A.I. *Derzhava i zaliznytsi*. Kyiv, 1885. S. 4.
9. Kyslinskyi N. A. *Nasha zaliznychna polityka*. S.- Peterburh, 1902. S. 13–16.

Abstract. The article examines specific cases of corruption phenomena and financial fraud among owners of credit and banking institutions and state officials. It is emphasized that the study of interpersonal relationships in created corruption schemes is a new issue. The presented facts allow us to characterize these cases as typical. It is argued that the presented phenomena of the studied period have their manifestations in subsequent historical periods and are manifested in the present day. The general factors that contributed to the typicality of cases of financial fraud in credit and

banking institutions of the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the first half of the 19th - early 20th centuries are analyzed.

Key words: *corruption, bribery, financial system, banking institutions.*

Науковий керівник: д.і.н., проф. Михайлюк В.П.

Стаття надіслана: 28.12.2024 р.

© Бурилов К.В.